RKP.8D/6.
P.A.N.

Dr. Marya Kradyjówna:

Zapowiemy polski przekład Hume'a.

Hume.

Dotychczasowych przekładów Hume'a mamy bardzo niewiele. Kamiński przełożył jego szkic „O ludności czasów dawnych" 1783, 1785; Fr. Paulsen: Szkice o samobójstwie wraz z Dyalogami o religii naturalnej 1877 (bibl. filoz. III. wyd. 1905.) a Twardowski i Łukasiewicz: Badania dotyczące rozumu ludzkiego 1905. 1.)

Najdawniejszy z tych przekładów jest przekład Ad. Kamińskiego z wieku XVIII, zatytułowany: „O ludności czasów dawnych y teraźnieyszych przez P. Hume z francuskiego" w Wrocławiu 1785, 8°,

1.) Dawid Hume: Badania dotyczące rozumu ludzkiego (An inquiry concerning human understanding) nakł. Tow. filoz. zawiera rozdziałów 12, a nadto: autobiografię Hume'a, list Ad. Smitha do Wilh. Strahana, przypisek do str. 146 i spis wydań rzeczonego dzieła.

stron 86, nadto przypisów stron nieliczbowanych 55, bez podania nazwiska tłumacza, o którem wszakże dowiadujemy się z Estreichera, jakoteż o roku pierwszego wydania. 1.)

Treścią szkicu tego jest obparcie hypotezy, jakoby ludność czasów dawnych tj. starożytności była liczniejsza, niż ludność czasów nowszych, a to zapomocą dowodów z historyi wziętych, że zarówno urządzenia „domowe", jak polityczne świata starożytnego dalekо mniej sprzyjały rozmnażaniu się ludzkości, niż urządzenia epoki Hume'owi współczesnej. Do urządzeń „domowych" liczy autor instytucyą niewoli, a rozpatrując, czy ona pomaga, czy przeszkadza rozmnażaniu się rodu ludzkiego i przywodząc świadectwa Neposa, Strabona, Demostenesa, Izokrata, Plutarcha i i. wysnuwa

1) W Estreicherze pod r. 1783 czytamy: Hume: O ludn. czas. dawn. Tł. Kamiński.

wniosek, że „ zwyczay ten był nieludzki y ludności przeciwny ", oraz że dzisiejsze klasztory i używanie sług są nierównie mniej dla rozmnażania się rodu ludzkiego szkodliwe. Z urządzeń politycznych uważa autor podział na drobne rzeczypospolite i wielką równość wszystkich ludzi panującą w świecie starożytnym za okoliczności sprzyjające ; za to ciągłe walki owych małych państewek, krwiożerczy sposób prowadzenia wojen, częste odmiany rządu i „ gwałtowne jego maxymy " za mocno szkodliwe dla zaludnienia. Nadto czasy dzisiejsze przewyższają starożytność o wiele pod względem rozwoju handlu rękodzieł i przemysłu, udoskonalenia sztuk mechanicznych, dalej przez odkrycie „ nowego świata ", zaprowadzenie poczt, banków i ustalenie bezpieczeństwa w podróży. Wkońcu zbija autor zarzut, jakoby przez świadectwa pisarzy starożytnych cały dowód

o małej ludności czasów dawniejszych był zniweczony. To prawda, że historycy i poeci grecy i rzymscy podają niezmykle wielkie liczby ludności starożytnego świata, lecz świadectwa ich są niepewne i niedokładne, bo: a) liczby po księgach zapisane łatwo mogły być zniszczone przez tłumaczy, jak przez przepisywaczy, b) zapisywano zwykle tylko obywateli, a pomijano niewolników (stąd o całej liczbie ludności trudno się dowiedzieć), c) liczby mieszkańców miast cytowane przez pisarzy starożytnych są niekiedy poprostu śmieszne, tak niezmiernie wielkie 1.); d) łączą wszyscy w tem, że całe wieki starożytne uważają za jeden okres czasu i liczbę mieszkańców miast za ciągle jednakową. 2.) Dalej porównywa autor

1.) Tu autor cytuje Diodora Sycyl., Strabona, Tolemeusza, Herodota, Liwusza, Polibiusza, Cezara, Paterculusa 2) Ateneusza, Platona, Xenofonta,

statystykę ludności dzisiejszej a starożytnej i kończy, że jestto zwyczaj w umysły ludzkie — nawet najrozsądniejsze — mocno wkorzeniony: ganić czasy swoje a chwalić dawne i w tych dawnych upatrywać wszystko najlepsze. Stąd bierze początek owo niezasadnione mniemanie, że w starożytności ludność i zaludnienie wszystkich krajów było znacznie większe, niż dzisiaj. —

Z porównania tekstów: angielskiego, francuskiego i polskiego okazało się, że oryginałem dla powyższego przekładu jest „Essay XI. Of the populousness of ancient nations" 1) vol. IV. w tomie II. str. 139.

1) Essays and treatises on several subjects by D. Hume vol. IV. Basil nowe wydanie 1793. I tom: Essays moral, political and literary, part I. zawiera: 1. Of the delicacy of taste and passion 2. Of the liberty of the press 3. That politics may be reduced to a science. 4. Of the first principles of government. 5. Of the first origine of government. 6. Of the independence of parliament. 7. Whether the british govern-

Szkic ten w przekładzie francuskim ma tytuł:

ment inclines more to absolute monarchy or to a republic. 8. Of parties in general. 9. Of the parties of Great Britain. 10. Of superstition and enthousiasm. 11. Of the dignity or meanness of human nature. 12. Of civil liberty. 13. Of eloquence. 14. Of the rise and progress of arts and sciences. 15. The Epicurean. 16. The Stoic. 17. The Platonist. 18. The Sceptic. 19. Of poligamy and Divorces. 20. Of simplicity and refinement in writing. 21. Of national characters. 22. Of tragedy. 23. Of the standard of taste. Tom II. Essays moral, political and literary, part II. zawiera: 1. Of commerce. 2. Of refinement in the arts. 3. Of money. 4. Of interest. 5. Of the balance of trade. 6. Of the jealousy of trade. 7. Of the balance of power. 8. Of taxes. 9. Of public credit. 10. Of some remarkable customs. 11. Of the populousness of ancient nations. 12. Of the original contract. 13. Of passive obedience 14. Of the coalition of parties. 15. Of the protestant succession. 16. Idea of a perfect commonwealth. III Tom: An inquiry concerning human understanding, IV tom: The natural history of religion.

„Discours X. De la population des nations anciennes" vol. II. tome second, str. 32. 1.)

1.) Discours politiques traduits de l'anglois de David Hume, à Amsterdam et se vend à Paris chez Michel Lambert libraire, rue à coté de la Comp. Françoise au Parnasse. MDCCLIV. vol. II. — I Tom zawiera: Préface du traducteur à M. le Docteur Lami, professeur à Florence. 1. Du commerce. 2. Du luxe. 3. De l'argent. 4. De l'interêt. 5. De la balance du commerce. 6. De la balance du pouvoir. 7. Des taxes. 8. Du crédit public. Réflexions politiques sur l'état présent de l'Angleterre, principalement à l'égard de ses taxes, de ses dettes et sur leurs causes et leurs conséquences traduites de l'anglois de Mylord Bolingbroke. Tom II. zawiera: 9. De quelques coûtumes remarquables. 10. De la population des nations anciennes. 11. De la succession protestante. 12. Idée d'une république parfaite. Ouvrages sur le commerce, les finances etc. cités dans les notes sur les discours de M. Hume et qui ont paru en France depuis deux ans.

O metodzie przekładania zauważyć można, że tłumaczenie francuskie dość ściśle trzyma się oryginału, polskie natomiast mniej ściśle, jakkolwiek bieg myśli i główny wątek w niczem nie jest naruszony. Z ustępek ważniejszych podnieść należy, że Kamiński (tłumacz polski) zamienia podział zdań oryginału, a chociaż pamiętamy, że idzie on za wzorem francuskim, to jednak zbyt widoczne jest, że i od niego pod tym względem odbiega. Łącząc kilka zdań oryginału w jeden długi, bez tchu wypowiedziany okres, zaciera tłumacz polski jasność myśli, mąży 1.) i każe gubić wątek czytelnikowi. Dalszym skutkiem tego niewłaściwego podziału zdań jest przerywa-

1.) np. 3 zdania oryginału na str. 140, 3 francuskie s. 36, a jedno polskie str. 5.
Dalej 3 " " " " " 140, " " " " 38, " " " " 6
2 " " " " 140, 2 " " " 38, 39, " " " 6

nie myśli w potowie i odbieranie jej ,

∴ 2 zdania oryg. s. 142, 1 franc. s. 44, 1 pols. s. 8 ; Dalej polski przekład s. 13 2 razy po 2 zdania or. 146, 147, we fr. 58, 59 ; raz po 3 zdania or. 147, fr. 59 i 60. Razem łączy tłumacz 6 zdań or. w jedno, np. s. 14 i 15 (or. 149, fr. 4 zdania 65, 66.) Dalej 6 zdań or. = 1 polskie (or. 152, 153, s. 18, 19 fr. 74, 75.) 5 zdań or. = 1 polskie s. 26, 27 (or. 161, 4 fr. 102, 3, 4, 5.)

4 zdania or. = 1 " " " 32, 33 (or. 167, fr. 119, 120.)
4 " " = 1 " " 37 (" 171, 172, 3 fr. 130, 131, 2)
4 " " = 1 " " 39 (or. 173 fr. 138, 139)
4 " " = 1 " " 43 (" 176, 177, " 150, 151)
5 " " = 1 " " 49, 50 (" 183 " 166, 167)
4 " " = 2 " " 52, 53 (" 186, 4 fr 176)
4 " " = 1 " " 63 (" 194, " 199)
4 " " = 1 " " 64 (" 195, " 201)
4 " " = 1 " 65 (" 196, 3 fr 205)
4 " " = 1 " 65, 66 (" 197, 4 fr. 206)
4 " " = 1 " 72 (" 205, " 233)

∴

1.) sensu, nadto skrócenia wynikające wprost z niemożności wypowiadania jednym tchem tak długich okresów. 2.)

---

4 zdania oryg. = 1 polskie 72,73 (or. 206, fr. 235,236)
6 zdań " = 1 " " 75 (" 208,209, " 241,242)
7 " " " = 1 " 80 (" 214,215, " 255,256)
4 " " = 1 " 80,81 (" 215 " 256,257.)

1.) np. 2 zdania or. = 1 pols. 45 (or. 178,179, fr. 154,155)
dość samo zdanie następne na s. 45 (or. 179, fr. 157,158)

2.) np. 3½ zdania or. 176, 3½ franc. s. 149,150, 1 pols. 42, albo: niezrozumiale: 3 " " " 177,178, 2 " " 152 1 " " 43,44
albo: 2 " " " 185, " 173, 1 " " 51 skrócone
" : 3 " " 209, " 242,243, 1 " " 76 "
" : 3 " " 210,211, " 246,247, 1 " "77 "
" : 2 " " 220, " 273, 1 " "85 "

Dowolności dopuszcza się Kamiński nieraz, (np. cała str. 28 jest bardzo wolno tłumaczona), że zaś przekłada z drugiej ręki, przeto nie tylko każda dowolność tłumacza francuskiego w przekładzie polskim się uwydatnia 1.), a każda niedokładność

1.) np. mała dowolność or. 146: „slaves in chains were forced to work," fr. 57: „à force de coups on faisoit travailler les esclaves enchainés.," pols. 12: „do roboty biciem byli pobudzani". — albo: or. 160: „Plutarch the humane good-natured", fr. 97: „Plutarche, dont les écrits respirent l'humanité et la bonté", pols. 25: „Pl., którego pisma tchną dobrocią i ludzkością". — Or. 165: „was not much different", fr. 115: „étoient à peu près les mêmes; pols. 31: „takimże tchnęli duchem". — Or. 169: „an indication, that--", fr. 124: „ce qui prouve--", pols. 34: „to mi podaie na myśl--". — Or. 170 naprzód wymieniony Trazybul, potem Cezar, fr. 128 przeciwnie, pols. 36 jak we franc. — Or. 184 fr. 180 wolniejszy przekład przez dodanie: „la grandeur des Etats", pols. 51 całkiem wolny: „obrachowań ludności". — Dalej str.: or. 162, 163, fr. 108, pols. 28; or. 216, fr. 258, " 81.

jednak tłumaczenie francuskie jest dosłowne, a polskie swobodne. 1.), lub mniej dokład-

1.) np. or. 142: „I shall intermingle the inquiry concerning causes, with that concerning facts", fr. 44: „je crois devoir mêler aux recherches concernant les causes, celles concernant les faits"; pols 8: „Mnie się ta rzecz zdaie dotychczas nierozwiązana." — Or. 145: „The checks are mutual suitably to the inviolable and eternal laws of reason", fr. 55: „les uns et les autres sont conformés aux lois inviolables et éternelles de la raison"; pols. 12: „iak ci, tak owi są poskromieni prawami i sprawiedliwością". — Or. 146: „disorder which even in actions the most usual and methodical changes the fixed hours, that an established custom has assigned for them", fr. 60 dosłownie pols. 14. „mówiąc mówić (!) więc nawiasem nie możem go zatem o przesadzenie iemu zwyczayne pomówić!" — Or. 148 „trace the consequences", fr. 65 „faire sentir les conséquences", pols 15: „odkryiemy wielkie prawdy". — Or. 154: „how destructive must slavery have proved?", fr. 79: „combien l'esclavage ne doit-il pas avoir été destructif?", pols. 20: „ale iż z innych stron zwyczay niewoli nierównie był okropniejszy." —

ne. 1.) Niekiedy niewłaściwie przełożony wyraz

⁄. partie, pols. 26: „zdaie się iż niektórych dzieci bardzo mało". — Or. 178: „people could never be brought to submit", fr. 154 dosł., pols. 44 po prostu: „lud nigdy się nie poddał." — Dalej na stronach: or. 171, fr. 129, pols. 37, — or. 193, fr. 197, pols. 62. —

1.) Or. 178: „increase of mankind", fr. 154: „l'accroissement du genre humain", pols. 45: „doskonałość" (sic.) — Or. 184 „matter of fact", fr. 169 „les faits", pols. 50: „dzieciopismo". — Or. 221:, fr. 274: Dans les cas, où ces Républiques autrefois si ambitieuses auroient entretenu chacune une garde de ville — c'est tout dont elles avoient besoin (kontrast.), c'est peut-être cette force de soldats, qui dans toute la Grèce ne montoit pas à 3000 hommes", pols. 86: „Rzeczypospolite greckie będąc przedtym woiennemi panowania chciwemi utrzymywały w miastach straż dla poskromienia swawolnego motłochu, otóż może takich żołnierzy było w całej Grecyi 3000." (kontrast nieuwydatniony.) — Dalej na stronach: or. 162, fr. 107, 108, pols. 28, — or. 165, 166, fr. 116, pols. 31, — następne zdanie idem, — or. 168, fr. 122, pols. 34, — or. 201. fr. 223., pols. 69, — następne zdanie idem, — or. 218, fr. 263, pols. 83 z dodanym wnioskiem tłumacza.

nawet drobny zmienia sens, lub zaciemnia myśl, a w najlepszym razie sprawia, że przejrzystość budowy zdania zanika. 1.)

Osobno zauważyć warto o skróceniach, opuszczeniach, dodatkach i wtrętach. W całym przekładzie zwłaszcza ku końcowi znać silną dążność do skracania i obcinania zbyt długich (dla tłumacza) wywodów Klemensa. Trzeba to przyznać tłumaczowi polskiemu, że potrafi on najdłuższe zdanie swego oryginału wyrazić dziwnie zwięźle, bądź to przez

1.) np. użycie: „ale to" na s. 54, jako ekwiwalent ang. „thus" (s. 187) i franc. „c'est ainsi" (s. 178.) — Or. 192: „a number large enough. The other number —", fr. 193. dosł., pols. 60: „liczba wprawdzie dość znaczna, ale która według innego rachowania" —. — Or. 191 i n. wyraźne wyliczenia: first, secondly, thirdly, etc., franc. 191. i n. taksamo, w pols. 60 i n. oprócz „powtóre." niema owych wyliczeń na czele ustępów.

chęć uproszczenia, 1.) bądź z przeświadczenia o zbyteczności jakiegoś zwrotu. 2.) Nie możemy jednak

1.) Or. 182: „in any great extent of country, aut for any great tract of time", fr. 165 dosł., pols. 49: „w każdym kraiu i czasie". — Or. 144: „for these sentiments as they are both of them in the main extremely just, are found to be almost inseparable., fr. 50 dosł., pols. 10: „te dwa zdania są prawie od siebie nieoddzielne". — Or. 169: „not only in times of war, but of peace", fr. 125 dosł., pols. 35: „w czasie nawet pokoiu." — Dalej na stronach: or. 157, fr. 85, pols. 22 i 23, — or. 167, fr. 120, pols. 33, — or. 196, fr. 203, pols. 65, — or. 219, fr. 269, pols. 84. —

2) Or. 146 „Demosthenes says, fr. 59 idem, pols. 13 opuszczon; Or. 158: βαρβαρικα δεσμωτηρια, fr. 88 idem, pols. 23 opusz. — Or. 168: „as we learn from Tacitus", fr. 122 idem, pols. 33 op., — Or. 174: „in to the bargain", fr. 140 „par dessus le marché", pols. 40 op. — Or. 181: „which different soils and climates were suited", fr. 101 idem, pols. 41 op. — Or. 186: „not exceeding a small English county", fr. 177 idem, pols. op. — Or. 192: „prove the same method of calculation", fr. 192 idem, pols. 60 op. —

przyznać mu słuszności, gdy na skróceniu takiem
cierpi choćby dosadność wyrażenia 1.), a cóż dopiero
gdy myśl autora w ten sposób doznaje zmiany, 2.)
albo staje się mniej zrozumiała. 3.) Skrócenia

---

1. Dalej or. 198 o Sparcie: „and was round", fr. 208 „était ronde", pols. 86 opuszczone. — Or. 217: „how much — when we find", fr. 260 dosł., pols. 82: ten początek zdania opuszczony. —

1.) np. or. 145 „in the American colonies", fr. 51, 52. opuszcza te słowa, które przecież doskonale illustrują myśl autora, gdy chodzi o okropność niewoli, pols. 11 idem. — Or. ostatnie zdanie, fr. 279: „elle influe sur ceux même, qui ont le plus de savoir et le meilleur jugement", pols. 86: „kieruje nayrozumnieyszemi nawet umysłami." —

2.) Or. 221, 222, fr. 288 dosł.: „ajoute que nous ne devons pas juger de la quantité d'hommes, qui couvroient anciennement la terre par le vuide présent, et la dépopulation qui est répandue sur toute la surface de cette terre", pols. 86: „y tym kończy iż nie powinniśmy sądzić o ludności świata dawney według ludności teraźnieyszey." —

3.) Or. 176, fr. 149; 150, pols. 42. — Or. 211, 212, fr. 248, pols. 77, 78. —

Skrócenia takie są czasem skutkiem łączenia kilku zdań oryginału i wypowiadania ich jednym tchem, jakby się tłumacz spieszył i nie miał czasu oddać wszystkiego, co autor zamyślił. 1.)

Co do opuszczeń można je obrazu podzielić na takie, które nie są winą polskiego tłumacza, bo zależą za swoim wzorem francuskim, który również pewną linię wykazuje 2.) i na inne popełniane na własną

1.) Or. 183 „and consequently towards their propagation and increase", fr. 166 dosłownie, brak tylko: „and increase", pols. 49 opuszczony ten zwrot. — Or. 185, fr. 173: „la raison en est bien sensible", pols. 51 opuszczono. —

2.) Or. 142: „which ought never to be admitted, where the facts can be ascertained, with any tolerable assurance", fr. 44 opuszczono, pols. 8 idem. — Or. 143: „In general warm climates as the necessities of the inhabitants are fewer and vegetation more powerful, are likely to be most populous.", fr. 48, pols. 10 opusz. — Or. 152: „Aristotle in his Politics — — this was an imitation of nature", fr. 73, pols. 18 opusz. — Or. 155: „The same

rękę, i to (albo z konieczności skutkiem owego nader szkodliwego łączenia zdań, 1) albo skutkiem dążności

/. autor -- had been superfluous", fr. 81, pols 21 opuszczone. — Or. 177: „It is dangerous -- boundaries", fr. 151, pols. 43 op. — Or. 178: „At present -- Almost all of them are well-tempered Aristocracies", fr. 154, pols. 44 op. (Dwa zdania dość długie.) — Or. 188: „The most bloody -- and the Germans", fr. 182, pols. 55 op. — Or. 196 i 197: „Perhaps Xenophon calls -- in the neighbouring villages", fr. 205, pols. 65 op. — Or. 198: „We are told by Thucydides -- two extremities of Greece", fr. 209, pols. 67 op. — Dość duży ustęp, or. 199: „Justin tells us -- indifferently peopled", fr. 209, pols. 67 op. — Or. 207: „Extensive commerce -- commodities", fr. 238, pols. 74 op. — Or. 209 dwa zdania: „Calder than -- could not live in it", fr. 243, pols. 76 op. — Duży ustęp, or. 215: „We are informed -- desolation", fr. 258, pols. 81 op. — Or. 218 „The Parish rates have at present the same bad consequences in England", fr. 262, pols. 83 op. —

1.) Or. 149: „children -- covered with rags and fed on oat-meal, or potatoes", fr. 66: „couvert de haillons et nourri de gruan d'avoine ou pommes de terre, pols. 15 opusz. —

De obcinania. 1.)

1.) Or. 156: „Varro quoting this passage of Cato -- the exactness of the proportion", fr. 83 Dostowne, pols. 22 opuszczono. — Or. 162: „where in the main -- question is concerned", fr. 106: „où dans le total -- la question présente, pols. 27 op. — Or. 166: „what can we do --- determination?" fr. 116, 117: „que pouvons nous faire -- jugemens absolus et trop précipités", pols. 32. op. — Or. 167: „One instance -- reasonings", fr. 118: „Le qui est un exemple -- raisonnemens politiques", pols. 32. op. — Or. 168; fr. 123: „doucie -- à l'ennemi", pols. 34. op. — Or. 169 zdanie nawiasowe („for I can observe no difference in this respect") fr. 126 idem, pols. 35. op. — Or. 179: „for beyond these he conceived nothing", fr. 156 Dost., pols. 45 op. — Or. 184: „But unluckily -- more decisive", fr. 169 Dost., pols. 51. op. — Or. 201: „This one would -- doubt and uncertainty", fr. 221 Dost., pols. 68. op. — Or. 201: „This is the most material question, fr. 223 Dost., pols. 69 op. — Or. 203, fr. 225: „Ce que je trouve -- est ceci", pols. 70. op. — Or. 205, fr. 232: „et de la manière de les nourrir -- etc", pols. 71 op. — Or. 205, fr. 233: „Et les voleurs -- 234: qui les garde", pols. 72. op. —

Co zaniedbał przez skrócenia, stara się tłumacz wynagrodzić na innych miejscach przez rozszerzenia, wtręty i dodatki. Są to albo drobne nie wpływające na zmianę tekstu objaśnienia, 1.) albo komentarze powtórzone za francuskim tłuma-

/. Or. 206: „The inhabitants of Pekin are not much more numerous", fr. 236 dosł., pols. 73 op. — Or. 216: „After this -- the ancient Batavi", fr. 258 dosł., pols. 81 op. — Dużo ustęp or. 219: „I must confess -- he advances", fr. 269, 270 dosł., pols. 84. op. — Or. 200, fr. 215, 216, pols 68 op. —

1.) Or. 140; fr. 36, pols. 5: Podane objaśnienie: „więc stąd nie można wnosić o młodości lub starości świata". — Or. 148: „our hasty determinations", fr. 65: „un jugement si précipité", pols. 15: „nasz sąd niewolni (na tj.: niewoli) przychylny nader spiesznie uczyniony". — Or. 163, fr. 109, pols. 28: „a innych ubożyły". — Te razy mowa o pieniędzach, miarach etc. zawsze je tłumacz polski zamienia na polskie: np. or. 169, fr. 125, pols. 35; — albo or. 165, fr. 115: „sept acres", pols. 31: „7 akrów czyli blizko dwa morgi nasze grunta; — albo or. 193: sixpence, fr. 196: six sols

czem, 1.) lub wreszcie niewiadomo dlaczego doda-

: pols. 61: „15 groszy polskich" i objaśnienie: „5 takich części tj. 75 groszy." albo or. 216, fr. 258, pols. 81 zamiana na mile polskie. — Or. 165, 166: fr. 116, pols. 31: dodane w formie przypomnienia: „zważaliśmy do tego czasu stronę dawności piękną, i to co miała sprzyiaiącego ludności". — Objaśnienie geograficzne dodane: or. 179; fr. 158, pols. 45: „na morze Adryatyckie", przy tem dodano: „teraźnieyszy Golf Wenecki". — Or. 197, fr. 206, pols. 65 dodano na początku zdania w formie objaśnienia: „To wiemy że --" — Or. 201 fr. 222, pols. 69 dla wygody czytelnika dodano: „po trzecie, po czwarte etc." — 1.) Or. 140, fr. 46: „si chacun se marioit aussitôt qu'il parvient à l'âge de puberté", pols. 9: „gdyby się każdy żenił, jak tylko do wieku młodzieńskiego (sic) przychodzi". — Or. 169, fr. 125, 126: „où il est arrivé que des prêtres etc" — pols. 35: „w których się trafiało częstokroć etc". — Or. 170, fr. 128, 129: „Cette difficulté -- les historiens", pols. 36: „trudności (sic) tey nie ułatwił, ani ile wiem żaden jeszcze nie spostrzegł uczony ani dzieiopis". — Ogromny ustęp, którego w or. 190 brak, we fr. 185 dodany: „La critique peut avec justice -- la moitié du nombre ci-dessus allégué 188, pols. 57: „Można czasem słusznie pomówić

ne dość duże niekiedy ustępy. 1.)

/: krytykę -- nie było woyska nad 40000." str. 58. — Or. 200, fr. 214: „de Bartoli", pols. 68: „opisane w Bartolinie". — Or. 205, fr. 233 „qu'autrefois il y en avoit le plus", pols. 72: „przedtym ieszcze się tego więcey włóczyło". — Cały ustęp dodany, którego w or. 205 niema, fr. 234: „Ne pourrions-nous-- d'une Province Européenne," pols. 72: „Wnoszę stąd -- niż którego kraiu europeyskiego". —

1.) Tekst polski s. 9: „prawda, że gatunek kraiu iest przyczyną wpływaiącą w ludność lub nieludność iego", or. 143 niema tego, fr. 48 też niema. — Pols. 60: „a zatem ludność etc --", or. 192 niema, fr. 193 niema. — Pols. 61: „co dowodem etc --", or. 192, fr. 195 niema. — Pols. 69 znajdujemy dodanych kilka pytań: „nie wsuwaliż się tam y inni? -- wszystkim abuzom", or. 202, fr. 223 niema. — Pols. 84: „Plutarch przypisuie -- uczynionym", or. 219, fr. 271 niema. — Pols. 85: „A zatem powinniśmy uważać iż równość maiątku utrzymywała w niem ludność", or. 221, fr. 274 niema. — Pols. 86 w nawiasie: „(bo nie mniemam żeby na to inaksze kiedy dowody być mogły", or. 222, fr. 279 niema. —

Najcięższy zarzut, jaki spotkać może naszego Tłumacza, to niezrozumienia 1.), dalej błędy i omyłki. Jest ich wszakże niewiele, a polegają przeważnie na mylnem podaniu cyfry, zmienionej już we francuskim tekście 2.), albo dopiero w pol—

1.) np. zupełnie niezrozumiałe zdanie (może skutkiem opuszczonych przypadkiem kilku słów?) or. 177, 178, fran. 152, 153, pols. 44: „Według ugody uczynionej z Antypatrem -- wymuszoną groźbą." — albo or. 197: „But Mantinea had only 3000 citizens," fr. 206: „que trente mille--", pols. 65: jednak nie miało 30000 obywateli". — W przypisie 47 tłumacza polskiego (który nb. jest przypisem autora): „Aleksandrya w Europie." —

2.) np. or. 195: 78.000, fr. 201: „sept ceus quatre vingt mille", pols. 64: 780.000. — Or. 197: „But Mantinea had only 3000 citizens", fr. 206: „que trente mille", pols. 65: 30.000. — Or. 205 (podaje): 350000 wojowników a wszystkich mieszkańców Belgii półtora miliona, fr. 257: 500.000 woj. " " " " " 2 miliony; pols. 81. jak we fran. — Mniejsza omyłka: or. 216: 250 mil, fr. podaje 240 mil, pols. także —

skim. 1.)

Pozostaje jeszcze omówić „przypisy" umieszczone na końcu, nie zawsze we właściwem miejscu, 2.) z których jedne zatytułowane są: „przypis autora", inne: „przypis tłumacza polskiego". Otóż tytuły te nie zawsze okazują się prawdziwe. I tak, zdarza się, że „przypis tłumacza polskiego" jest dosłownie tłumaczoną notatką autora i jej francuskiego przekładu. 3.) Zdarza się dalej, że „przy-

1.) Or. 214: jako ludność Galii podaje 200 milionów, franc. 254 toż samo, pols. 80 ma: 430 milionów. —

2.) np. „17 przypis autora", „33 przypis autora", (or. Note M. do s. 167.)

3.) Np: „13 przypis tłumacza polskiego" jest przekładem fr. a) na s. 69, 70, 71, i oryginału l. 18 na s. 150. — Tak samo przypis 14 i 15. — „39 przypis (do s. 52) tłumacza pols." jest przekładem or. l. 125 do s. 187 z końcowem zdaniem opuszczonem, i franc. a) do s. 180. — „42 przypis tłum. pols." = przekładem Note S na s. 196 z małą krzyżką tłumacza zamy-

pisu autora" nie można odszukać ani w tekście fran-
cuskim, ani angielskim, że jest on zatem własnością
niewątpliwą tłumacza polskiego. 1.) Inne „przy-
pisy tłumacza polskiego" mają tytuł o tyle nie-
dokładny, że są rozszerzoną przez Kamińskiego
notatką autora. 2.) Są także „przypisy autora",
kające się w końcowych słowach, franc. a) do s. 203. — „47 przypis
tłum. pols." jest przypisem 215 autora na s. 207, fr. a) s. 238 przetłu-
maczonym wolno z dodatkiem: „u nas w Polsce Kraków, Poznań, Wilno".
1.) Np. „16 przypis autora", niema go ani w tłum. franc, ani w oryginale
„17 przypis autora" nie jest nim. Posano „34 przypis autora". — „40 przyp.
autora" do s. 55 jest różny co do treści od or. Note Q. pod 130 nas. 188,
41; 46 „przypis autora" nie jest nim. — 42 przypis bez tytułu jest przyp. tłumacza
2.) Tu tłumacz polski przytacza w przekładzie uwagi autora, w do-
datkach zaś zaznacza, że zapatruje się na nie krytycznie i nie we
wszystkiem z niemi się zgadza, np. „12 przypis tłumacza pols" zgadza się
z or. 15 do s. 150, fr. a) do s. 68; — „28 " " " " " " "
" 65 " " 167. —

ale zmienione. 1), inne zupełnie opuszczone 2.)

Osobno należy wkońcu wspomnieć o przypisach autora wciągniętych przez tłumacza polskiego do tekstu 3.)

1) Np. Note V. s. 200, fr. dosłownie i w całości c) s. 212, pols. 2 ostatnie zdania opusz. w „44 przypisie autora" s. 67. — Note X s. 200, fr. a) s. 213 do połowy przełożone, pols. „45 przypis autora" zawiera dodatek tłumacza. —

2.) Opuszczono następujące notatki: Or. 19 s. 151, fr. b) s. 71, 72. — Or. 20 s. 151, fr. a) s. 72. — Or. 29 s. 153, fr. a) 77, 78 — Or. 81 s. 172, fr. c) 133. — Note N pod 88 s. 174, fr. a) s. 140, 141, 142 — Note O do 92 s. 176, fr. a) s. 147 in. — Or. 98 s. 179, fr. a) s. 155 — Note R pod 146 s. 192, fr. a) s. 194. — Note BB s. 215, fr. a) s. 257 — Or. 252. s. 218, fr. b) 262. — Note CC s. 218, fr. a) 264 — Note DD s. 219, fr. a) 270 — Note EE 221, fr. a) 275 —

3) Or. przypis 14 s. 150, fr. a) s. 67, pols. s. 16 w nawiasie: „w Delas Mieście Cylicyi za świadectwem Strabona etc --". — Or. 50 s. 160, fr. a) 98, pols. 22: „Seneka pozwala słabe y niedołężne zabiiać dzieci". — Note P pod 115 s. 188, fr. cały przypis do tekstu wciągnięty s. 174, 175; pols. 52: „Więcey wprawdzie widać otwartości -- strzeżenia się stronnictwa lub fałszu", 2 pierwsze zdania wciągnięte do tekstu. — Or. 119 s. 186, fr. a) s. 177, pols. 53 w nawiasie z dodatkiem: „Otóż sprzeczne świadectwa". —